

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-67-109>

УДК 332.145:311.213.3:65.012.8

РИЗИКИ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА МОЖЛИВОСТІ ІМПОРТОЗАМІЩЕННЯ У ВИРОБНИЦТВІ СВИНИНИ ТА ЯЛОВИЧИНИ¹

FOOD SECURITY RISKS IN THE CONDITIONS OF WAR AND THE POSSIBILITY OF IMPORT SUBSTITUTION IN THE PRODUCTION OF PORK AND BEEF

Антонюк Павло Олегович

кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник відділу ринкових механізмів та структур,
ДУ «Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень
Національної академії наук України»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8100-2563>

Antonyuk Pavlo

State Organization "Institute of Market and Economic-Ecological Researches
of the National Academy of Sciences of Ukraine"

Стаття присвячена аналізу ризиків продовольчої безпеки в умовах війни та можливостям імпортозаміщення у виробництві свинини та яловичини. Розглядаються ризики скорочення виробництва через руйнування інфраструктури та зниження трудових ресурсів, що негативно впливають на агропромисловий сектор. Акцентовується увага на залежності від імпорту, яка підвищує вразливість до зовнішніх економічних та політичних факторів. Погіршення якості продуктів через обмеження в доступі до сучасних технологій та ресурсів також викликає занепокоєння. Економічна нестабільність, спричинена війною, створює бар'єри для розвитку місцевого виробництва. Зміна споживчих уподобань може зменшити попит на традиційні види м'яса, що вимагає адаптації виробництв. Пропонуються стратегії імпортозаміщення для зміцнення продовольчої безпеки, включаючи підтримку місцевих виробників та інновації. У статті також обґрунтовано необхідність державної підтримки для стимулювання виробництва та інвестицій у сільське господарство. Зокрема, акцентовується увага на важливості розвитку нових технологій та практик, які можуть підвищити ефективність виробництва.

Ключові слова: продовольча безпека, імпортозаміщення, виробництво свинини, виробництво яловичини, ризики війни, залежність від імпорту, економічна нестабільність, ринки та сегменти продукції тваринництва.

The article is devoted to the analysis of the risks of food security in the conditions of war and the possibilities of import substitution in the production of pork and beef. Risks facing the agro-industrial sector include reduced production due to the destruction of infrastructure and reduced labor resources, which negatively affects food security. A significant dependence on imports increases vulnerability to external economic and political factors, which can lead to deficits. The deterioration of product quality due to limitations in access to modern technologies and resources also causes concern among consumers. The economic instability caused by the war creates barriers to the development of local production, as the risk of financial losses for farmers increases. A change in consumer preferences can reduce the demand for traditional types of meat, which requires the adaptation of production to the new realities of the market. The article suggests ways to minimize risks that can help strengthen food security. First, supporting the agricultural sector through government programs can stimulate production and increase the competitiveness of local producers. Investing in infrastructure, in particular in logistics chains and modern facilities, will increase production efficiency. The introduction of new technologies, such as automation and intelligent solutions, will help increase productivity and product quality. Diversification of production can help reduce risks associated with fluctuations in demand for certain types of meat. The creation of cooperatives will allow the pooling of resources and knowledge of producers, which will increase their resistance to external challenges. Conducting information campaigns will help inform consumers about the advantages of domestic products and support demand for them. An important aspect is also the need to develop long-term strategies that will promote the development of sustainable agriculture and en-

¹ Публікацію підготовлено в межах виконання теми НДР «Розбудова систем агропромислових ринків України в умовах повоєнного відновлення та євроінтеграції» (державний реєстраційний номер 0124U003609).

sure efficient use of resources. The integration of environmental norms and standards in meat production can have a positive effect on the reputation of products and the growth of consumer confidence. The article emphasizes the importance of intersectoral cooperation to create conditions that will contribute to the development of the agro-industrial complex in Ukraine in the face of modern challenges.

Keywords: food security, import substitution, pork production, beef production, war risks, import dependence, economic instability, markets and segments of livestock products.

Постановка проблеми. Проблематика продовольчої безпеки в умовах війни набуває особливої актуальності, оскільки збройні конфлікти створюють значні виклики для аграрного сектору та забезпечення населення основними продуктами харчування. Війна призводить до порушення логістичних ланцюгів, руйнування виробничих потужностей, зменшення доступу до ресурсів та деградації аграрної інфраструктури. У таких умовах держави стикаються з необхідністю мінімізації залежності від імпорту продовольства та розробки стратегії імпортозаміщення для забезпечення власних потреб.

Україна, як одна з провідних аграрних країн, значною мірою залежить від стабільного виробництва продуктів тваринництва, зокрема свинини та яловичини. Війна, яка триває з 2014 року, а особливо її ескалація після 2022 року, серйозно вплинула на сільськогосподарське виробництво. Зокрема, значна частина аграрних угідь і підприємств опинилися в зонах бойових дій, що ускладнює або робить неможливим їх нормальне функціонування. Паралельно, багато виробничих і переробних потужностей було зруйновано, що призвело до суттєвого зменшення обсягів виробництва свинини та яловичини.

Крім того, постають численні загрози для стабільного постачання кормів, добрив і засобів захисту тварин, що додатково ускладнює виробничий процес. Відсутність можливості імпорту в достатньому обсязі або через блокаду торгових шляхів, або через фінансові обмеження змушує аграріїв шукати внутрішні ресурси та розробляти альтернативні рішення. Саме в цьому контексті актуалізується питання імпортозаміщення як ключового елементу стратегії продовольчої безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій щодо проблематики продовольчої безпеки в умовах війни, а також можливостей імпортозаміщення у виробництві свинини та яловичини свідчить про зростання інтересу до цієї теми серед науковців і аналітиків. Під впливом військових дій, порушення глобальних логістичних ланцюгів і зростання цін на енергоресурси та сировину дослідження акцентують увагу на

необхідності зміцнення внутрішніх виробничих можливостей агропромислових ринків.

Однією з ключових тем у наукових публікаціях є оцінка ризиків для продовольчої безпеки, що виникають унаслідок війни. Зокрема, дослідження Громова О. [1] підкреслюють, що руйнування інфраструктури, скорочення площ орних земель і перебої у постачанні є основними чинниками, які негативно впливають на сільське господарство. У звітах Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (FAO) [2] аналізується вплив воєнних дій на аграрні ринки України та зазначається, що країна стикається зі зниженням експорту сільськогосподарських продуктів через блокаду портів та руйнування транспортної інфраструктури. Це безпосередньо впливає на глобальні ринки продовольства, враховуючи значущу роль України як одного з провідних експортерів зернових і м'ясної продукції.

Щодо імпортозаміщення, дослідження, зокрема, проведені Залізнюк В. наголошують на необхідності підтримки національного виробництва для зменшення залежності від імпорту. Статті в аграрних виданнях і наукових журналах таких авторів як Макалюк І., Коцюбайло М. [4] відзначають, що в умовах війни ключовим завданням є створення сприятливих умов для внутрішніх виробників. Одним із перспективних напрямків є розвиток власної кормової бази, оскільки залежність від імпорту кормів збільшує вразливість сектору тваринництва. Науковці також зазначають, що сучасні технології переробки м'яса та автоматизація виробництва можуть сприяти підвищенню ефективності вітчизняних підприємств.

Дослідження, що стосуються економічної стійкості сільського господарства в умовах воєнних конфліктів, акцентують на важливості державної підтримки. Різні економічні дослідження, зокрема Білоченко А. [5] показують, що субсидії, пільгове кредитування та зниження податкового навантаження можуть мати позитивний вплив на сільськогосподарське виробництво. У роботах українських економістів також висвітлюється питання забезпечення продовольчої незалежності через розвиток фермерських господарств

і кооперативів, що може допомогти зміцнити місцеві ринки.

Крім того, у сучасних публікаціях розглядаються питання екологічної сталості та використання інноваційних методів у тваринництві для зниження негативного впливу на довкілля, зокрема про це йдеться в публікаціях Демиденко Л. [6] Впровадження циркулярної економіки, де відходи виробництва використовуються для виготовлення добрив або інших ресурсів, є важливим напрямком розвитку галузі в умовах обмежених ресурсів, спричинених війною, на цьому свою увагу акцентують Макалюк І., Кашпуренко Т. [7].

Таким чином, аналіз останніх досліджень та публікацій з проблематики продовольчої безпеки та імпортозаміщення свинини й яловичини демонструє необхідність комплексного підходу до вирішення цих питань. Науковці, аналітики та урядові структури акцентують увагу на важливості зміцнення внутрішнього виробництва, впровадження сучасних технологій та розвитку державно-приватного партнерства для забезпечення продовольчої стабільності країни в умовах воєнних дій.

Мета статті полягає в комплексному аналізі проблем продовольчої безпеки в умовах війни, зокрема у контексті виробництва свинини та яловичини, а також виявленні можливостей і перспектив імпортозаміщення у цих секторах. Стаття спрямована на дослідження основних викликів, з якими стикається аграрний сектор під час військових дій, пропонуються шляхи для розвитку внутрішнього виробництва, зокрема через впровадження сучасних технологій та державну підтримку.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах війни Україна стикається з численними викликами у забезпеченні продовольчої безпеки. Ці ризики можуть суттєво вплинути на аграрний сектор та загальний стан економіки. У цьому контексті важливо визначити основні ризики та можливі шляхи їх мінімізації через розвиток імпортозамінних виробництв.

Основні ризиками є такі.

Скорочення виробництва [8]

Військові дії в Україні стали причиною суттєвого скорочення обсягів виробництва основних сільськогосподарських продуктів, зокрема зерна, м'яса (свинини та яловичини) та молока. Зниження виробництва зумовлено пошкодженням аграрної інфраструктури, руйнуванням ферм і сільськогосподарських угідь, а також загибеллю тварин внаслідок бойових дій. Крім того, відтік робочої сили, викликаний

евакуацією, погіршив ситуацію, адже в багатьох випадках фермери залишили свої господарства без необхідної робочої сили для виконання сільськогосподарських робіт.

Скорочення виробництва безпосередньо впливає на продовольчу безпеку країни. По-перше, зменшення обсягів виробництва призводить до дефіциту продовольства на внутрішньому ринку. Це, в свою чергу, викликає зростання цін на продукти харчування, оскільки попит залишається на високому рівні, а пропозиція знижується.

По-друге, зростання цін може стати серйозною економічною проблемою для населення, особливо для соціально незахищених верств, які вже стикаються з труднощами в забезпеченні своїх базових потреб. Зростання вартості продуктів харчування може призвести до зниження рівня життя, підвищення рівня бідності та соціальної напруги в суспільстві.

По-третє, дефіцит продовольства та підвищення цін можуть спровокувати протести та соціальне незадоволення, що додатково дестабілізує ситуацію в країні. В цілому, скорочення виробництва харчових продуктів має значний негативний вплив на продовольчу безпеку України, і вимагає термінових заходів з боку держави для його відновлення та зміцнення.

Залежність від імпорту

У зв'язку зі скороченням внутрішнього виробництва, яке викликано військовими діями та руйнуванням інфраструктури, Україна стає все більш залежною від імпорту продовольства. Це явище підвищує вразливість країни до зовнішніх шоків, таких як коливання цін на міжнародних ринках або блокади постачання. Імпорт, особливо в умовах війни, може стати непередбачуваним фактором, який залежить від політичної ситуації, торгових відносин і глобальних економічних умов [9].

Це означає, що залежність від імпорту є серйозною загрозою для продовольчої безпеки України, що вимагає термінових заходів для розвитку імпортозамінних виробництв, підтримки місцевих аграріїв та зменшення вразливості до зовнішніх шоків.

Погіршення якості продуктів

Умови війни та їх наслідки можуть призвести до значного зниження стандартів якості продукції, що виробляється в Україні. Недостатній контроль за якістю, викликаний браком ресурсів, руйнуванням інфраструктури та відсутністю ефективних механізмів моніторингу, може призвести до того, що на ринок потраплять продукти, які не відповідають вимогам

безпеки та якості. Це може стосуватися не лише харчових продуктів, але й сировини, що використовується для їх виробництва [10].

Погіршення якості продуктів є серйозною загрозою для продовольчої безпеки України, що вимагає термінових заходів для відновлення контролю за якістю та забезпечення безпеки харчових продуктів в умовах війни.

Економічна нестабільність

Війна в Україні призвела до суттєвого економічного спаду, що негативно вплинуло на різні сфери економіки. Зниження виробництва, пошкодження інфраструктури та масовий відтік робочої сили стали основними чинниками, що призвели до зменшення купівельної спроможності населення. Багато людей втратили свої робочі місця, а ті, хто залишився на роботі, часто отримують знижену зарплату або не можуть знайти стабільне джерело доходу. Внаслідок цього доступність продовольства знизилася, оскільки населення не може дозволити собі купувати необхідні продукти [11].

Викладене засвідчує, що економічна нестабільність є серйозним ризиком для продовольчої безпеки України в умовах війни, що вимагає термінових заходів для стабілізації

економіки та покращення життєвих умов населення.

Зміна споживчих уподобань

В умовах війни та економічної нестабільності в Україні споживачі змушені змінювати свої харчові звички. Зростання цін на продукти харчування та зниження купівельної спроможності призводять до того, що багато людей переходять на дешевші, але менш якісні продукти. Це, в свою чергу, негативно позначається на загальному рівні продовольчої безпеки в країні, оскільки якість харчування може значно погіршитися. Споживачі, намагаючись зекономити, починають віддавати перевагу імпортним товарам через їхню доступність або знижені ціни, що може вплинути на попит на вітчизняну продукцію [12].

Отже, зміна споживчих уподобань під впливом війни є серйозним викликом для продовольчої безпеки в Україні. Цей процес вимагає термінових заходів для підтримки вітчизняних виробників і забезпечення доступності якісних продуктів для населення.

Систематизовані ризики для продовольчої безпеки України в умовах війни та шляхи їх мінімізації через розвиток імпортозамінних виробництв наведені в табл. 1.

Таблиця 1

Ризики для продовольчої безпеки України в умовах війни та шляхи їх мінімізації

Ризик	Опис	Вплив
Скорочення виробництва	Військові дії призвели до значного скорочення обсягів виробництва основних сільськогосподарських продуктів, включаючи зерно, м'ясо та молоко. Пошкодження інфраструктури, загибель тварин та відтік робочої сили сприяли цьому.	Зменшення виробництва веде до дефіциту продовольства на внутрішньому ринку, зростання цін та загрози голоду.
Залежність від імпорту	У зв'язку зі скороченням внутрішнього виробництва Україна стає більш залежною від імпорту продовольства, що підвищує вразливість до зовнішніх шоків, таких як коливання цін або блокади постачання.	Імпортозалежність може призвести до нестабільності продовольчих цін та загроз продовольчій незалежності країни.
Погіршення якості продуктів	Умови війни можуть призвести до зниження стандартів якості продукції через недостатній контроль, що викликано відсутністю ресурсів та інфраструктури.	Погіршення якості продуктів може вплинути на здоров'я населення та викликати соціальне незадоволення.
Економічна нестабільність	Війна призвела до загального економічного спаду, що зменшило купівельну спроможність населення та доступність продовольства.	Економічні труднощі можуть призвести до збільшення бідності та соціальної напруги.
Зміна споживчих уподобань	В умовах війни споживачі змушені змінювати свої звички, переходячи на дешевші та менш якісні продукти, що може вплинути на загальну продовольчу безпеку.	Це може призвести до зниження попиту на вітчизняні продукти та збільшення частки імпортованих.

Джерело: складено автором на основі [8–12]

В умовах війни Україні загрожують численні ризики, які безпосередньо впливають на продовольчу безпеку. Зокрема, скорочення виробництва, зростання імпортозалежності, погіршення якості продуктів, економічна нестабільність та зміна споживчих уподобань створюють серйозні виклики для агропромислових ринків. Зменшення внутрішнього виробництва та перехід на дешевші імпортовані товари можуть призвести до загострення соціальної напруги, зниження якості харчування та зменшення інвестицій у вітчизняну агропромисловість. Важливо розробити ефективні стратегії для мінімізації цих ризиків через підтримку місцевих виробників, впровадження нових технологій та проведення інформаційних кампаній, що сприятимуть зміцненню продовольчої безпеки країни.

Можливі шляхи мінімізації ризиків через розвиток імпортозамінних виробництв

Підтримка аграрного сектора

Держава може запровадити програми підтримки аграріїв, які включають різноманітні заходи, такі як фінансові субсидії, безвідсоткові кредити, гранти на розвиток технологій та інші стимули, які сприяють активізації виробництва. Ці програми можуть бути спрямовані на відшкодування витрат на насіння, добрива, сучасне обладнання, а також на покриття витрат на відновлення пошкодженої інфраструктури. Зокрема, програми можуть включати [13; 14]: фінансові субсидії, безвідсоткові кредити, гранти на інновації; навчальні програми.

Таким чином, підтримка агропромислових ринків є критично важливим елементом стратегії відновлення економіки України та зміцнення її продовольчої безпеки. Впровадження програм підтримки аграріїв допоможе зменшити негативні наслідки війни та сприяти стабільному розвитку сільського господарства в повоєнний період.

Інвестування в інфраструктуру

В умовах війни, відновлення та модернізація аграрної інфраструктури є ключовим фактором для забезпечення продовольчої безпеки. Це включає не лише відновлення пошкоджених доріг і логістичних мереж, але й модернізацію складів, переробних потужностей та аграрних підприємств. Сучасна інфраструктура дозволить більш ефективно організувати процеси зберігання, транспортування та переробки сільськогосподарської продукції, що є особливо важливим у часи криз [15].

Таким чином, інвестування в аграрну інфраструктуру є необхідною умовою для

відновлення та розвитку виробництв, що в свою чергу має суттєвий вплив на продовольчу безпеку країни.

Впровадження нових технологій

Запровадження сучасних технологій у сільському господарстві є важливим кроком у підвищенні ефективності та продуктивності виробництв. До таких технологій належать автоматизація процесів, інтелектуальне управління агрогосподарствами, застосування сучасних методів генетичного поліпшення сільськогосподарських культур і тварин. Ці інновації сприяють оптимізації виробничих процесів, зменшують витрати на працю та ресурси, а також забезпечують можливість моніторингу та управління виробництвом в реальному часі [16].

Отже, впровадження сучасних технологій у сільському господарстві є критично важливим для підвищення продуктивності, зниження витрат та покращення якості продукції, що, в свою чергу, сприяє зміцненню продовольчої безпеки України в умовах війни та післявоєнного відновлення.

Диверсифікація виробництв

Диверсифікація виробництв у сільському господарстві передбачає підтримку розвитку різних напрямків аграрної діяльності, таких як вирощування нових культур, розведення різних видів тварин, а також впровадження альтернативних технологій виробництва. Це стратегічний підхід, який спрямований на зменшення ризиків, пов'язаних із залежністю від обмеженого асортименту продукції, і забезпечення стабільності в умовах невизначеності [17].

Таким чином, диверсифікація виробництв є важливим інструментом для зменшення ризиків у сільському господарстві та підвищення стійкості аграрного сектора України в умовах війни та повоєнного відновлення. Вона дозволяє забезпечити продовольчу безпеку країни, зберігаючи при цьому конкурентоспроможність на внутрішніх та зовнішніх ринках.

Створення кооперативів

Заохочення створення аграрних кооперативів є стратегічним підходом до розвитку сільського господарства, який дозволяє фермерам об'єднувати ресурси для спільного ведення бізнесу. Кооперативи можуть включати в себе різні форми об'єднань, такі як кооперативи з виробництва, збуту, переробки продукції, а також надання послуг. Це створює можливості для спільного використання ресурсів, технологій, а також виходу на нові ринки [18].

Таким чином, створення аграрних кооперативів є важливим чинником для забезпечення продовольчої безпеки України, підвищення конкурентоспроможності на ринку та стабільного розвитку сільського господарства в умовах сучасних викликів. Кооперативи можуть стати ефективним механізмом для вирішення багатьох проблем аграрного сектору та сприяти загальному економічному розвитку країни.

Проведення інформаційних кампаній

Проведення інформаційних кампаній спрямоване на підвищення обізнаності населення про переваги вітчизняних продуктів та важливість підтримки місцевих виробників. Це може включати рекламні акції, інформаційні матеріали, соціальні медіа та інші канали комунікації, які освітлюють переваги купівлі місцевої продукції. Кампанії можуть акцентувати увагу на якості, свіжості, екологічності та

економічних вигодах, пов'язаних із споживанням вітчизняних товарів [19].

Таким чином, проведення інформаційних кампаній є важливим елементом стратегії підтримки місцевих виробників і забезпечення продовольчої безпеки України. Підвищення обізнаності населення про переваги вітчизняних продуктів сприяє розвитку економіки, зміцненню локальних спільнот та зменшенню ризиків, пов'язаних із залежністю від імпорту.

Систематизовані можливі шляхи мінімізації ризиків через розвиток імпортозамінних виробництв наведені в табл. 2.

Викладене дозволяє зробити попередній висновок, що Забезпечення продовольчої безпеки України в умовах війни вимагає комплексного підходу до вирішення ризиків, з якими стикається аграрний сектор. Розвиток імпортозамінних виробництв може стати ключовим

Таблиця 2

Можливі шляхи мінімізації ризиків через розвиток імпортозамінних виробництв

Шляхи мінімізації ризиків	Опис	Очікуваний результат
Підтримка аграрного сектора	Держава може запровадити програми підтримки аграріїв, включаючи фінансові субсидії, безвідсоткові кредити та інші заходи для стимулювання виробництва.	Це допоможе відновити виробництво, зменшити залежність від імпорту та підвищити продуктивність.
Інвестування в інфраструктуру	Відновлення та модернізація аграрної інфраструктури, включаючи логістику, склади та переробні потужності, сприятиме ефективному виробництву та збуту продукції.	Поліпшення інфраструктури дозволить знизити витрати на транспортування та зберігання, підвищуючи доступність продовольства на внутрішньому ринку.
Впровадження нових технологій	Запровадження сучасних технологій у сільському господарстві, таких як автоматизація, інтелектуальне управління, генетичне поліпшення, може суттєво підвищити продуктивність.	Це дозволить виробникам знизити витрати та підвищити якість продукції.
Диверсифікація виробництв	Підтримка розвитку різних напрямків сільського господарства, включаючи вирощування нових культур і розведення різних видів тварин, може зменшити ризики.	Диверсифікація дозволить зменшити залежність від конкретних культур або видів тварин та зменшити вплив зовнішніх шоків.
Створення кооперативів	Заохочення створення аграрних кооперативів дозволить фермерам об'єднувати ресурси, отримувати доступ до нових ринків та знижувати витрати.	Кооперативи можуть сприяти підвищенню конкурентоспроможності вітчизняних виробників та забезпеченню стабільного постачання продовольства.
Проведення інформаційних кампаній	Інформування населення про переваги вітчизняних продуктів та важливість підтримки місцевих виробників може стимулювати попит на вітчизняну продукцію.	Збільшення попиту на місцеві продукти може сприяти зростанню виробництва і зменшенню залежності від імпорту.

Джерело: складено автором на основі [13–19]

чинником у забезпеченні продовольчої незалежності країни, зменшенні ризиків і підвищенні стабільності на ринку продовольства. Використання державної підтримки, інвестицій у технології та інфраструктуру, а також активна участь фермерів у коопераціях може суттєво вплинути на відновлення та розвиток аграрного сектору.

Висновки. Забезпечення продовольчої безпеки в умовах війни є критично важливим завданням, яке вимагає комплексного підходу.

Розвиток імпортозаміщення у виробництві свинини та яловичини є ключовим напрямком для зменшення залежності від зовнішніх ринків. Для досягнення цієї мети необхідні державна підтримка, інвестиції в сучасні технології, відновлення інфраструктури та розвиток власної кормової бази. Також важливим є створення сприятливих умов для внутрішніх виробників, що дозволить стабілізувати аграрний сектор і забезпечити довгострокову продовольчу безпеку країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Громов О. Сільське господарство під час війни: зміна пріоритетів. Урядовий кур'єр. 2022. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/silске-gospodarstvo-pid-chas-vijni-zmina-prioritet/>.
2. ФАО: Нові можливості для українського АПК. Національний інститут стратегічних досліджень. Жовтень 2024. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/fao-novi-mozhlyvosti-dlya-ukrayinskoho-ark>
3. Залізнюк В. П. Імпортозаміщення в системі забезпечення продовольчої безпеки України. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. № 1. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1374>
4. Макалюк І. В., Коцюбайло М. Р. Оцінювання втрат в аграрному секторі внаслідок ведення бойових дій на території України. *Бізнес, інновації, менеджмент: проблеми та перспективи* : зб. тез доп. III Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 08 груд. 2022 р. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, Вид-во «Політехніка», 2022. С. 183.
5. Білоченко А. Кредитування аграрного сектору України в умовах війни. *Економіка та суспільство*. 2023. № 48. С. 50–55.
6. Демиденко Л. М. Організаційно-економічні напрями інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. Вип. 20. Ч. 1. С. 72–75.
7. Макалюк І. В., Кашпуренко Т. О. Вплив російської військової агресії на становище аграрних підприємств. *Розвиток підприємництва як фактор росту національної економіки* : матеріали XXI Міжнародної науково-практичної конференції 23 листопада 2022 року. Київ : ІВЦ «Політехніка», 2022. С. 60.
8. Созанський Л. Оцінка залежності економіки України від імпорту промислової продукції. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2018. Вип. 2 (19). С. 123–131.
9. Імпорт та експорт України: вплив війни. Всеукраїнське професійне юридичне видання. *Юридична газета*. 21 грудня 2022 року. URL: <https://jur-gazeta.com/golovna/import-ta-eksport-ukrayini-vpliv-viyni.html>
10. Стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року. Міністерство аграрної політики. 2024. URL: <https://www.kmu.gov.ua/catalog/ministerstvo-agrarnoyi-politiki-ta-prodovolstva>
11. Удова Л. О., Гаєвий А. Г. Розділ 1.9. Малий бізнес в аграрному секторі економіки України: проблеми та перспективи розвитку в умовах війни. Науково-освітній інноваційний центр суспільних трансформацій. 2022. С. 122–133.
12. Кундицький О. О. Стратегія державного регулювання імпортозаміщення в аграрному секторі України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2015. № 10. С. 60–62.
13. Уряд розширив напрями підтримки для фермерських господарств. Державний аграрний реєстр. 02.03.2024 URL: <https://www.dar.gov.ua/news-list/uryad-rozshiriv-napryami-pidtrimki-dlya-fermerskih-gospodarstv>
14. Держава запроваджує додаткові заходи підтримки аграріїв в умовах воєнного стану. Дебет-кредит. 15.03.2022. Електронне видання. URL: <https://news.dtk.ua/state/other/75352-derzava-zaprovadzuje-dodatkovii-zahodi-pidtrimki-agrariyiv-v-umovax-vojennoho-stanu>
15. Сільське господарство: пріоритети сталих інвестицій для сприяння відновленню України. Екодія. 4 серпня 2023. URL: <https://ecoaction.org.ua/sh-priorityety-stalykh-investytsij.html>
16. Інновації в агросекторі: що обирають прогресивні аграрії? Agronetto. 24 березня 2023 року. URL: <https://agronetto.com.ua/blog/innovatsii-v-agro-sektori-scho-obirayut-progresivni-agrarii/>
17. Богуславський Є. І., Горяник О. В. Диверсифікація сільськогосподарського виробництва. *Агросвіт*. 2016. № 8. С. 40–47.
18. Івченко Л. Диверсифікація діяльності підприємств як чинник їх економічного зростання. *Міжнародний збірник наук. праць*. 2016. № 1. С. 101.

19. Створення та проведення інформаційних компаній для залучення громадян: практичні поради. Децентралізація. 19 жовтня 2024 року. URL: <https://decentralization.ua/news/17724>

REFERENCES:

1. Hromov O. (2022). Silske gospodarstvo pid chas viiny: zmina prioritetiv [Agriculture during the war: changing priorities.]. *Uriadovyi kurier*. Available at: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/silske-gospodarstvo-pid-chas-vijni-zmi-na-prioritet/>
2. FAO: Novi mozhlivosti dlia ukrainskoho APK (2024). [New opportunities for the Ukrainian agricultural industry]. Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen. Available at: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/fao-novi-mozhlivosti-dlya-ukrayinskoho-apk>
3. Zalizniuk V. P. (2019). Importozamishchennia v systemi zabezpechennia prodovolchoi bezpeky Ukrainy [Import substitution in the food security system of Ukraine]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*. № 1. Available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1374>
4. Makaliuk I. V., Kotsiubailo M. R. (2022). Otsiniuvannia vtrat v aharnomu sektori vnaslidok vedennia boiovykh dii na terytorii Ukrainy [Assessment of losses in the agricultural sector as a result of hostilities on the territory of Ukraine]. *Biznes, innovatsii, menedzhment: problemy ta perspektyvy* : zb. tez dop. III Mizhnar. nauk.-prakt. konf., m. Kyiv, 08 hrud. 2022 r. Kyiv : KPI im. Ihoria Sikorskoho, Vyd-vo «Politekhnik», p. 183.
5. Bilochenko A. (2023). Kredytuvannia aharnoho sektoru Ukrainy v umovakh viiny [Lending to the agricultural sector of Ukraine in wartime conditions]. *Ekonomika ta suspilstvo*, № 48, pp. 50–55.
6. Demydenko L. M. (2016). Orhanizatsiino-ekonomichni napriamy innovatsiinoho rozvytku silskohospodarskykh pidpriemstv [Organizational and economic directions of innovative development of agricultural enterprises.]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu*. Vyp. 20. Ch. 1, pp. 72–75.
7. Makaliuk I. V., Kashpurenko T. O. (2022). Vplyv rosiiskoi viiskovoi ahresii na stanovyshche ahrarykh pidpriemstv [The influence of Russian military aggression on the situation of agricultural enterprises]. *Rozvytok pidpriemnytstva yak faktor rostu natsionalnoi ekonomiky* : materialy KhKhI Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii 23 lystopada 2022 roku. Kyiv : IVTs «Politekhnik», p. 60.
8. Sozanskyi L. (2018). Otsinka zalezhnosti ekonomiky Ukrainy vid importu promyslovoi produktsii [Assessment of the dependence of the economy of Ukraine on the import of industrial products]. *Sotsialno-ekonomichni problemy i derzhava*. Vyp. 2 (19), pp. 123–131.
9. Import ta eksport Ukrainy: vplyv viiny. (2022). Vseukrainske profesiine yurydyчне vydannia. [Import and export of Ukraine: the impact of the war]. *Yurydychna hazeta*. Available at: <https://yur-gazeta.com/golovna/import-ta-eksport-ukrayini-vpliv-viyni.html>
10. Stratehiia rozvytku silskoho gospodarstva ta silskykh terytorii v Ukraini na period do 2030 roku. (2024). [Strategy for the development of agriculture and rural areas in Ukraine for the period up to 2030]. Ministerstvo ahrarynoi polityky. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/catalog/ministerstvo-agrarnoyi-politiki-ta-prodovolstva>
11. Udova L. O., Haievyi A. H. (2022). Rozdil 1.9. Malyy biznes v aharnomu sektori ekonomiky Ukrainy: problemy ta perspektyvy rozvytku v umovakh viiny [Small business in the agrarian sector of the economy of Ukraine: problems and prospects of development in the conditions of war.]. *Naukovo-osvitnii innovatsiinyi tsentr suspilnykh transformatsii*, pp. 122–133.
12. Kundytyskyi O. O. (2015). Stratehiia derzhavnogo rehuliuвання importozamishchennia v aharnomu sektori Ukrainy [Strategy of state regulation of import substitution in the agricultural sector of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnogo humanitarnoho universytetu*, № 10, pp. 60–62.
13. Uriad rozshyryv napriamy pidtrymky dlia fermerskykh gospodarstv (2024). [The government expanded the areas of support for farms]. *Derzhavnyi ahraryni reiestr*. Available at: <https://www.dar.gov.ua/news-list/uryad-rozshyryv-napriamy-pidtrimki-dlya-fermerskih-gospodarstv>
14. Derzhava zaprovadzuie dodatkovy zakhody pidtrymky ahraryiv v umovakh voiennoho stanu (2022). [The state is introducing additional measures to support farmers under martial law]. *Debet-kredyt*. Elektronne vydannia. Available at: <https://news.dtk.ua/state/other/75352-derzava-zaprovadzuje-dodatkovy-zakhody-pidtrimki-agrariyiv-v-umovax-vojennoho-stanu>
15. Silske gospodarstvo: priorytety stalnykh investysii dlia spryannia vidnovlenniu Ukrainy (2023). [Agriculture: Sustainable Investment Priorities to Support Ukraine's Recovery]. *Ekodiia*. Available at: <https://ecoaction.org.ua/sh-priorytety-stalnykh-investysij.html>
16. Innovatsii v ahrosektori: shcho obyraiut prohresyvnii ahraryi? (2023). [Innovations in the agricultural sector: what do progressive farmers choose?]. *Agronetto*. Available at: <https://agronetto.com.ua/blog/innovatsii-v-agrosektori-scho-obirayut-progresivni-agrariii/>

17. Bohuslavskiy Ye. I., Horiannyk O. V. (2016). Dyversyfikatsiia silskohospodarskoho vyrobnytstva [Diversification of agricultural production.]. *Ahrosvit*. № 8, pp. 40–47.
18. Ivchenko L. (2016). Dyversyfikatsiia diialnosti pidpriemstv yak chynnyk yikh ekonomichnoho zrostantia [Diversification of enterprises as a factor in their economic growth]. *Mizhnarodnyi zbirnyk nauk. prats*, № 1, p. 101.
19. Stvorennia ta provedennia informatsiinykh kompanii dlia zaluchennia hromadian: praktychni porady (2024). [Creating and conducting information campaigns to engage citizens: practical advice]. *Detsentralizatsiia*. Available at: <https://decentralization.ua/news/17724>